
FRAGMENTI O ENDEMSKOJ MRŽNJI

Aleksandar Radoman

The author of this essay notes that not so insignificant number of Montenegrin citizens inherited a completely endemic hatred against their country. Convinced that their hateful impulse is a mirror of some "traditional Montenegro" and not just a mere recurrence of fascism, this crowd will always find a compelling reason to hate, be it the coat of arms, flag, anthem, laws, or the colours of the national sports team's jersey. As a rule, such people have a hard time withstanding this long season of peace and are frustrated by the fact that Montenegro today is an independent state.

Ništa novo neću reći ako konstatujem golim okom vidljivu činjenicu da jedan ne tako zanemarljiv broj građana Crne Gore baštini sasvim endemsku mržnju prema svojoj zemlji. Ubijedeći da je njihov mrzilački poriv ogledalo nekakve „tradicionalne Crne Gore“, a ne tek puki recidiv fašizma, ta će svjetina vazda naći dovoljno uvjerljiv razlog da mrzi, bilo da je to grb, zastava, himna, zakoni, bilo boja dresa nacionalnoga sportskog tima. Takvi, po pravilu, teško podnose ovu dugu sezonu mira, s nostalgijom se prišćavajući konavoske bijele tehnike i pršuta ili sarajevskih vikend turneja, te intimno priželjkujući nove zgodne prilike za četovanja i bildovanje naci ega. Frustrirajuća je po tu skupinu činjenica da je danas Crna Gora nezavisna država, sa

svojim ustavom i zakonima, i da odavno više nema Jugoslovenske narodne armije, koja je njihovim zločinačkim apetitima, kad su se onda za to stvorili uslovi, dala privid regularne vojske, opremivši ih štedro oružjem, vojnim ciljevima i komandnim kadrom što je, cijeli će život poteći u neudobnom podilaženju nadređenima, jedva dočekao svojih pet minuta da gradu i svijetu očita lekciju o vlastitoj moći upravljanja tuđim sudbinama. Rezultati te pokazne vježbe su 4 rata na prostoru bivše Jugoslavije, na stotine hiljada mrtvih i raseljenih.

Ideologija

Savremeni teoretičar kulture, Teri Iglton veli: „Razumjeti ideologiju znači razumjeti prošlost i sadašnjost na dubljem nivou – a takvo razumijevanje doprinosi našem oslobođenju.“ Sve mi se čini da smo mi tu lekciju kao društvo preskočili. Raspad jednoga sistema kojemu smo svjedočili ne tako davno, ratovi, egzodusi, žrtve... sve to je u nekom trenutku gurnuto pod tepih i oglašeno temom o kojoj se ne priča. S ideologijom koja je stajala iza svega toga ne da se nijesmo suočili, nego je nijesmo ni razumjeli. Čini mi se da nam to što smo gurnuli jednom pod tepih, sad kuca na vrata.

Možda najpostojaniji promoter te ideologije krvi i tla u nas je Srpska pravoslavna crkva. Ona je iz zbivanja 90-ih, koje je uostalom inspirisala i podržala, izašla jača nego ikad. U prećutnom paktu s vlastima izgradila je mrežu na kojoj joj Država može pozavideti. Višedecenijski terenski rad, zajednički poslovi i interesi s ljudima iz vlasti i opozicije, povlađivanje širokim narodnim masama, dali su svoje plodove, a oni su vidljivi svakom ko četvrtkom ili neđeljom veče pokuša da izađe iz kuće. Svoditi taj fenomen na vještinu manipulisanja iracionalnim, iako je u tome Srpska pravoslavna crkva nesumnjivo izuzetno uspješna, bila bi opasna redukcija, jer u toj

masi svijeta ima nemali broj onih koji nijesu tu zbog straha od kletvi, već iz socijalnih, političkih i drugih razloga. Do onih do kojih Država ništa ne preduzima da stigne, u protekle 3 decenije stigla je SPC, a na talasu njihova često i opravdanoga nezadovoljstva, broj svojih privrženika SPC je makar udvostručila.

Litije

Uprkos nastojanju da se stvori privid kako Srpska pravoslavna crkva nije inicirala događaje između dva Božića, krajem decembra i početkom januara, svi smo mogli lijepo čuti da je patrijarh Irinej dvojici političkih predvodnika „događanja naroda“ dao blagoslov da na sve načine „odbrane svetinje“. Scenario blokiranja gradova i saobraćajnica, balvan revolucija, izazivanja nereda i crtanja medijskih meta neistomišljenicima, međutim, nije dao željene rezultate. Možda Srpska pravoslavna crkva raspolaže i takvim kadrom kao što su veterani 63. padobranske, možda može i da mobilizuje ostrašćene mrzitelje, ali tenkove, haubice, JNA mašineriju, na svu sreću, uza sebe više nema.

Razočaravajući dometi reprize događanja naroda, stoga, nametnuli su potrebu da se pređe na pregrupisavanje. Jer ako više u Crnoj Gori nema dovoljno onih koji su je za Amfilohijev rukoljub ili pak šaku rubalja spremni zapaliti, opet postoji jedna sasvim solidna grupacija koja sigurno neće izaći na barikade, ali će se, u strahu i pokornosti, odazvati na „mirne“ političke proteste maskirane u litije. To je ona procentualno zamašnija grupa što u anketama od svih crnogorskih ustanova najveće povjerenje daruje Srpskoj pravoslavnoj crkvi. Ne zna taj svijet mnogo ni o Hristovoj žrtvi, ni o svetootačkome predanju, no u za to primjerenim situacijama, redovno se drpa po donjem dijelu rtenice, kucka u drvo ili pljučka po ulici uz neizbježno ritualno

skubanje za uši. Ne zna taj svijet da je češkanje po donjem dijelu rtenice u onoj Crnoj Gori o kojoj se danas pripovijeda kao o „tradicionalnoj“ Arkadiji, mitskoj riznici opravdanja za svu savremenu mržnju prema Crnoj Gori, bio redovni ritual pri susretu s popovima. Ovim današnjim češkačima pop je mjera sve pameti i duhovnosti ovo- i onozemaljske. Neznaveni i sujevjerni, ne razlikujući duhovnost od praznovjerja, idealna su pastva za svakovrsna popovanja.

Endemska mržnja

Pitanje porijekla endemske mržnje jednoga broja crnogorskih stanovnika prema svojoj zemlji zahtijevalo bi širu socio-psihološku analizu. Crna Gora se gordi hiljadugodišnjom državnom tradicijom, bez obzira na to kako ko tu tradiciju etnički definisao. U XIX vijeku, dok su drugi evropski narodi uspostavljali svoje države, brojni putopisci i državnici divili su se Crnogorcima kao „jedinoj slobodnoj naciji“. Kult slobode i „nezavisivosti“ ono je po čemu su Crnogorci bili prepoznatljivi u svijetu... XX vijek donio je ne samo slom toga kulta već i negiranje svake crnogorske samosvojnosti. Na početku XXI vijeka potomci onih koji su ginuli ispod crnogorskoga barjaka na Grahovcu ili Vučjem dolu, ne dozvoljavajući da padne u ruke neprijatelja, tu istu zastavu spaljuju ili huškaju decu da to čine!? Pri svemu tome, đe god da odu izvan Crne Gore, drugi će ih lako prepoznati baš kao Crnogorce!? Ako to nije endemska patologija, onda zaista ne znam što je.

Istovremeno, prepitirava se Crna Gora, pri čemu se ne štede ni kulturni spomenici, bojama koje jesu u jednome istorijskom periodu bili dio crnogorske heraldike, ali su danas samo – oficijelno obilježje manjega entiteta Bosne i Hercegovine. Nije potrebno podsećati kako je taj entitet nastao i koje vrijednosti danas baštini njegovo vođstvo, pa ću se samo zapitati da li te

poruke znače da je poželjni društveni okvir Crne Gore da bude nova Republika Srpska!?

E, tu se treba vratiti na priču o ideologiji zla s kojom se nijesmo suočili i kojoj smo dozvolili da u ime navodne slobode govora postane legitimni društveni stav. S tom ideologijom nema kompromisa, ni malih, ni velikih.

Jedan od nosilaca te politike u Crnoj Gori upravo je Srpska pravoslavna crkva, a iza tog koncepta stoje centri moći izvan Crne Gore. Međutim, pitanje je koliko je Država zaista, ne deklarativno, uložila u obrazovanje, inkluziju, promociju vrijednosti građanskoga društva, multikulturalizma i sl. To što među omladinskom populacijom u CG sve više jača etnička distanca posljedica je, između ostaloga, i institucionalne nebrige!

Pat pozicija

Dugo očekivani susreti predstavnika Vlade s predstavnicima SPC u Crnoj Gori nije donio ništa novo. U javnosti se sve češće spominje nekakav mogući kompromis koji bi zadovoljio obje strane. Time kao da se previda suština samoga spora. Vlada je pripremila, a Skupština usvojila u regularnoj proceduri zakon koji je usklađen s najboljom evropskom praksom i usaglašen sa sugestijama Venecijanske komisije. Za taj zakon nije glasala samo koalicija na vlasti, već i jedina istinski građanska opoziciona partija. Za sve vrijeme halabuke oko Zakona kristalisalo se da Srpska pravoslavna crkva u Crnoj Gori ima primjedbe na 3 člana toga zakona, tvrdeći da je on neustavan. Umjesto da svoje primjedbe dostave Ustavnome sudu, kao jedinoj legalnoj instanci koja može odlučivati o ustavnoj usklađenosti toga zakona, oni su se odlučili na metode koje izlaze iz okvira institucionalnoga djelovanja. Ne razumijem kakav se tu kompromis može napraviti, osim da se SPC ubijedi da preda svoje primjedbe Ustavnom sudu i ispoštuje njegove

odluke. Ili da Država odustane od vrijednosti na kojima počiva, suspenduje i zakonodavnu i sudsku i izvršnu vlast i preda Crnu Goru na upravu Srpskoj pravoslavnoj crkvi.

No ako stvar sagledamo u širem kontekstu, mislim da je izvjesno da je Zakon i njegovi „sporni članovi“ samo povod za nešto drugo, što ima političku pozadinu. Kad se analizira prljava medijska kampanja koja je iz Srbije krenula ne prije 3 mjeseca, nego još u vrijeme najave donošenja Zakona, u proljeće 2019. godine, kad se sagledaju istupi najviših srpskih zvaničnika, sasvim je izvjesno da je riječ o pripremanom i koordiniranom procesu. U ovome trenutku teško je sagledati njegove krajnje posljedice, no čini mi se da je promjena pristupa koju je Srpska pravoslavna crkva u Crnoj Gori demonstrirala kad je s najave „krvavih badnjaka“ prešla na „mirne“ litije, i kad se distancirala od političara krajnje desnice, neobično slična transformaciji jednog političkog subjekta u Crnoj Gori koji je prije neku godinu od omladinskog pogona jedne stranke desničarske orijentacije prerastao u umivenu, populističku, kamuflažno građansku partiju. Između crvenih kravata i crvenih epitrahilja trenutno ne vidim programsku razliku, a identične metode djelovanja navješćuju mogućnost da u nekim budućim političkim procesima, SPC isturi novi talas „mladih, lijepih i pametnih“ kao svoje favorite.

Reakcija

Čini se da je Država, a u prvome redu policija, adekvatno reagovala na prvi talas udara, koji je definitivno bio prijatna po bezbjednost. Pozivi poslanika u Skupštini ratnim drugovima da otkopaju oružje u osnovi se nijesu razlikovali od prijatni koje je svojevremeno uoči početka rata u BiH u skupštini izgovorio Radovan Karadžić, baš kao što su scene barikada u Sarajevu iz marta 1992. godine, mogle podšetiti na blokade Podgorice iz

svih saobraćajnih pravaca, potom blokade mostova i saobraćajnica po Crnoj Gori i sl. Ali, nakon što se te metode nijesu pokazale djelotvornim, prešlo se na drugi talas, odnosno tzv. mirne litije, bez javno istaknute političke ikonografije, uz poziv na molitvu i istrajnost. Vojnom terminologijom rečeno, ako je medijska haranga na Crnu Goru koja u kontinuitetu traje duže vrijeme bila svojevrsna artiljerijska priprema, litije su već ulazak pješadije u igru.

Na tu vješto pripremljenu strategiju Država nije adekvatno odgovorila, a najednom su na površinu isplivale brojne slabosti strukture koja je dugo uljuljkana na vlasti i nije bila ni medijski ni operativno spremna za ovaj oblik otpora. „Mirne litije“ jesu sofisticiraniji oblik udara jer je direktne pozive na rat i barikade zamijenila naoko bezazlena i bogougodna retorika. Velim „naoko“, jer kad između redova analizirate te istupe, njihove krajnje namjere bivaju ogoljene. Primjera radi, teško je uočiti semantičku razliku između poruke Slobodana Miloševića izrečene na Gazimestanu 1989. godine, svojevrsne najave ratnoga raspleta: „Opet smo u bitkama i pred bitkama. One nisu oružane, mada i takve još nisu isključene“ i riječi sveštenika Momčila Krivokapića upućenih pastvi: „Ponoviću zato da se zasad samo Bogu molimo, ali ako zatreba znamo kako ćemo da se borimo.“ Poruka da će svetinje braniti životima, pa i ona najnovija Amfilohijeva „samo preko mene mrtvog“, kad se ima u vidu da pod svetinjama misle na jedan broj katastarski neregularno upisanih vjerskih objekata i imovine, takođe jasno upućuje na namjere koje niti su mirne niti su bogougodne.

Sukobi u Srpskoj pravoslavnoj crkvi

Da nekih čegrsti u SPC ima, svakome je jasno. Jesu li one posljedica globalnih izazova pred kojima se danas nalazi istočno hrišćanstvo ili ličnih animoziteta, za Crnu Goru i nije od

presudnoga značaja. Ono što je za nas najvažnije i oko čega nema nikakve dileme – u pogledu odnosa prema crnogorskom identitetu, ali i građanskim, multikulturalnim, sekularnim i antifašističkim tradicijama koje su u osnovi savremene države Crne Gore, između arhijereja Srpske pravoslavne crkve nema baš nikakvih ni nesuglasica, ni čegrsti. Jednako o tome misle i Irinej i Amfilohije, ali i njima potčinjeni jereji, ma kakvim se retoričkim marifetlucima ovih dana služili ne bi li omasovili svoje političke skupove. Ilustrativan je u tom pogledu nastup rektora Cetinjske bogoslovije, Gojka Perovića. Uza sve nastojanje da se kao svojevrsna medijska zvijezda protesta prikaže kao tolerantan duhovnik, Perović nije mogao odoljeti da javno ne demonstrira svjetonazor koji se u osnovi ne razlikuje od onoga koji reprezentuje Amfilohije Radović. Njihov odnos prema Crnoj Gori razlikuje se samo u pogledu izbora različitih verbalnih jedinica, pa će Amfilohije Crnogorce otvoreno uporediti s govedima, a Perović suptilno objaviti da oni imaju pravo na pasoš (imaju ga i kućni ljubimci, uostalom), ali da im je „sva istorija srpska“.

Vlast

Oštrica političkih udara koji prate aktuelna dešavanja u Crnoj Gori usmjerena je prema ličnosti crnogorskoga predsjednika Mila Đukanovića. Đukanović je, nesumnjivo, metonimija crnogorskih političkih uspona i padova u potonje 3 decenije. Nakon odbacivanja pogubne Miloševićeve politike i prihvatanja idejne platforme LSCG i SDP-a, Đukanović je postao glavna meta napada unionističkih krugova. Zanimljivo je da je tada, zbog bliskosti s njim, od strane unionista i današnji njihov duhovni i politički predvodnik zavrijedio parolu „Amfilohije, Turčine“. Kao ličnost koja dominantno reprezentuje vladajuću političku strukturu nije neobično što je baš Đukanović na udaru

ideoloških i političkih protivnika. Međutim, pitanje je koliko je ta politička elita zaista uspjela ovo društvo transformisati u pravnu i ozbiljnu državu i je li ono u mnogim domenima još uvijek zavisno od kulta ličnosti, a time i neotporno na moguće udare sa strane. U tom slučaju direktni udari na ličnost mogu biti forma borbe za slom države koju ta ličnost predstavlja. Okolnost da je proces Đukanovićeve difamacije započeo onda kad je proklamovao suverenističke stavove, upućuju na takav zaključak. Na to nas upućuju, uostalom, i istorijska iskustva s početka XX vijeka.

Glavna Đukanovićeva krivica u očima predvodnika litija ne ogleda se u evidentnim slabostima ovoga društva kao što su partitokratija, nepotizam, socijalne nejednakosti, kontroverzne privatizacije i sl, već upravo u onome što su nesporne zasluge Đukanovićeve politike: izmicanje sa stranputice 90-ih, obnova državnosti, ulazak u NATO, put ka EU, vjerska tolerancija, građansko društvo, promocija antifašizma. Lažni borci za bolji životni standard i za uvezenu tuđu tradiciju idolopoklonski bi se, kao nekad, odnosili prema Đukanoviću da je on predsjednik srpske Crne Gore, makar ona bila i gladna i bijedna i korumpirana i pod sankcijama.

„Diskriminacija“

Nema nikakve dileme da dešavanja u Crnoj Gori nijesu nikakva reakcija na navodnu diskriminaciju i ugroženost, već politički proces čiji je cilj promjena političke i ideološke orijentacije Crne Gore koji je započeo nekoliko godina ranije, da u promjenjivim formama potraje do prvih narednih izbora, a potom i popisa stanovništva. Narativ o ugroženosti Srba, plasiran još Memorandumom SANU sredinom 80-ih, bio je platforma za razbijanje Jugoslavije i krvave ratove koji su uslijedili. Koliko je taj narativ kod nas besmislen, pokazuje

činjenica da „etnička“ granica između Srba i Crnogoraca u Crnoj Gori ne ide ni tokovima rijeka, ni vrhovima planina, već duž samih familija, što, uostalom, potvrđuje poznatu činjenicu da je ta nacionalna distinkcija, konstruisana u potonjih 30 godina, u osnovi ideološka i politička, a ne nikako etnička. Priča o specijalnim statusima pokrenuta od zvaničnika Republike Srbije u jednoj državi građanskoga ustrojstva opasna je uvertira u njenu bosnizaciju, pa se nadam da kao takva nikad neće ni biti uzeta u ozbiljno razmatranje.

Intelektualci

Posebno mjesto u priči o zbivanjima u Crnoj Gori zauzimanju tzv. intelektualci. Ne možemo govoriti o intelektualnoj eliti i misliti na Crnogorsku akademiju nauka i umjetnosti, kad se zna da svi njeni akademici koji su se oglasili po ovom pitanju mogu bez ikakve gužve stati na prste jedne ruke. Kad tih nekoliko izuzetaka stavite po strani, ostaje mučan podatak da gotovo 90% te ustanove čine ili „mudri“ sinekuristi koji čekaju rasplet ili oni koji ako ne baš na nogama i štapovima, ono bar u mislima redovno pohađaju šetnje četvrtkom i neđeljom. Pri svemu tome, mudrolije o tome da Akademija ne treba da se bavi dnevnom politikom i floskule o potrebi za dijalogom zvuče kao smiješno obrazloženje za kukavičluk, nekompetenciju i indolentnost. Ono što se danas u Crnoj Gori dešava nije nikakva dnevnopolitička priča, već pitanje od sudbonosnoga značaja – hoće li Crna Gora ostati sekularna, multikulturalna, građanska država ili će pokleknuti pred novim udarima uvezenoga kleronacionalizma i završiti na periferiji civilizacijskih tokova svijeta, u mržnji i duhovnoj bijedi. To što se i ovom prilikom u odbranu temeljnih vrijednosti oglašavaju inokosni gerilci umjesto da imamo jasan i konzistentan institucionalni odgovor, slika je jednoga politički i vrijednosno još uvijek nezaokruženoga sistema. U svemu tome

opet ne treba smetnuti s uma odgovornost Države i njenu često zastrašujuće lošu kadrovsku politiku.

Vrijednosti

Uprkos svim nastojanjima da se protesti kamuflirani u litije prikažu kao izvorno građanski bunt protiv navodne nepravde, lišen ideoloških natruna, duhovni mentor protesta, Amfilohije Radović mnogo je puta dosad svojim izjavama objasnio vrijednosni repertoar Srpske pravoslavne crkve u Crnoj Gori: ksenofobija, mržnja prema svemu Drugom, antiislamizam, anticrnogorstvo, homofobija, istorijski revizionizam i promocija profašističkih snaga iz Drugoga svjetskog rata, slavljenje osuđenih ratnih zločinaca iz potonjih balkanskih ratova, odijum prema prosvjetiteljstvu, antievropejstvo, odbacivanje moderniteta, iracionalne predstave o nebeskom narodu kao analogon arijevske rasi i sl. Od tih se vrijednosti do danas nije nikad ogradio niti on, niti bilo ko od njegovih bliskih saradnika. Ako posetioći aktuelnih protesta, makar oni iskreno privrženi svojoj zemlji, ukoliko takvih tamo zaista ima, u njegovoj poruci crnogorskim vlastima da „države dolaze i prolaze“ nijesu kadri da vide kakvu sudbinu ovaj *žrec vijeta Crnoj Gori*, čiju je državnu obnovu svojevremeno propratio riječima „Ne pravi se pita od onoga“, svjesno se identifikuju s opasnim namjerama destrukcije temeljnih pretpostavki građanske i sekularne crnogorske države.

Cijela ova ujdurma oko političkih protesta koje zovu litijama vrti se zapravo oko pitanja vrijednosti. Želimo li, dakle, da nam vrijednosti diktiraju obožavaoci profašističkih vojnih trupa iz Drugoga svjetskog rata i slavitelji osuđenih ratnih zločinaca iz potonjih ratova ili će Crna Gora biti sekularna, građanska država koja ima svoj ustav i svoje zakone? Kako sada stvari stoje, na tabli je pat pozicija. Vlada poziva Srpsku pravoslavnu crkvu na

dijalog o primjeni zakona, a ovi, s druge strane, ispostavljaju politički ultimatum o povlačenju zakona!?

Za više od dva i po mjeseca, međutim, iz vjerske ustanove koja bi trebalo da slavi ljubav i pravdu nijesmo čuli ni jedan jedini argument u čemu je to nepravedan i skaredan zakon koji zahtijeva da korisnici imovine dostave dokaz o njenome vlasništvu!? „Odbrana svetinja“ tako se ispostavlja kao politički pritisak da se spriječi utvrđivanje zakonitosti sticanja imovine ustanove koja tvrdi da je utemeljena na Hristovim riječima: „Ne sabirajte sebi blaga na zemlji, đe moljac i rđa kvari, i đe lupeži potkopavaju i kradu; nego sabirajte sebi blago na nebu, đe ni moljac ni rđa ne kvari, i đe lupeži ne potkopavaju i ne kradu. Jer đe je vaše blago, onđe će biti i srce vaše.“ (Matej 6, 19–21)